

ПРИНЦИП РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ В СИСТЕМІ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: УКРАЇНСЬКА ЦИВІЛІСТИЧНА ПЕРСПЕКТИВА**PRINCIPLE OF PROMOTION OF THE INTERNAL MARKET IN THE LEGAL SYSTEM OF THE EUROPEAN UNION: UKRAINIAN CIVILISTIC PERSPECTIVE**

Заклівець М.О., студент III курсу

Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У цій статті досліджено механізми правового регулювання внутрішнього ринку Європейського Союзу, визначено сутність принципу розвитку внутрішнього ринку Європейського Союзу, з'ясовано шляхи реалізації згаданого принципу та обґрунтовано важливість його забезпечення, проаналізовано перспективи та проблеми гармонізації норм українського цивільного права та права Європейського Союзу. Розкрито процес становлення внутрішнього ринку Європейського Союзу, виокремлено його чотири етапи. Висвітлено значення прийняття Паризького договору, Римських договорів; затвердження Білої книги про «Завершення формування внутрішнього ринку; ухвалення Єдиного Європейського акту; укладення Маастрихтського договору. Виокремлено та пояснено питання функціонування внутрішнього ринку у приватноправовій та публічно-правовій сферах. Підкреслено, що довга історія становлення внутрішнього ринку сприяла гармонізації та уніфікації національних законодавств, яка офіційно в межах Європейського Союзу здійснюється за допомогою таких організацій, як: УНІДРУА, ЮНСІТРАЛ, Рада Європи тощо. Розкрито історію прийняття DCFR, положення, завдання, сутність, обґрунтовано доцільність подальшого дослідження цього документу. Виокремлено складові принципу внутрішнього ринку Європейського Союзу. Пояснено сутність підпринципу вільного руху осіб із посиланням на Угоду про функціонування Європейського Союзу та Хартію основних прав Європейського Союзу. Визначена правова природа підпринципу вільного руху товарів, висловлено позицію, що оперативне реагування на виникнення нових об'єктів шляхом їх регулювання сприятиме ефективному функціонуванню та розвитку цивільного обороту, а відповідно сприятиме вищезазначеному підпринципу. У контексті цього питання поверхнево висвітлено успішний досвід Європейського Союзу у нормативному визнанні «цифрового контенту» оборотоздатним об'єктом права в межах Єдиного цифрового ринку. Розкрито значення підпринципу вільного руху капіталу, визначено проблемне питання його забезпечення в Україні, зважаючи на євроінтеграційний курс. З'ясовано сутність підпринципу вільного руху послуг, його вплив на цивільний оборот. Згадані нормативно-правові акти, що регулюють прояви зазначених підпринципів та правозастосовні орієнтири Суду Правосуддя Європейського Союзу.

Ключові слова: Європейський Союз, інтеграція, гармонізація, уніфікація, внутрішній ринок, вільний рух осіб, вільний рух товарів, вільний рух капіталу, вільний рух послуг, цивільний оборот, приватне право.

This article examines the mechanisms of legal regulation of the internal market of the European Union, defines the essence of the principle of development of the internal market of the European Union, elucidates ways of implementing the mentioned principle and substantiates the importance of its enforcement, analyzes the prospects and problems of harmonization of the norms of Ukrainian civil law and the law of the European Union. The process of formation of the internal market of the European Union is disclosed, its four stages are distinguished. The significance of the adoption of the Treaty of Paris and the Treaties of Rome is highlighted; approval of the White Book on «Completing the formation of the internal market»; adoption of the Single European Act; conclusion of the Maastricht Treaty. The question of the functioning of the internal market in private and public legal spheres is highlighted and explained. It is emphasized that the long history of the formation of the internal market contributed to the harmonization and unification of national legislation, which is officially carried out within the European Union with help of such organizations as: UNIDRUA, UNCITRAL, The Council of Europe, etc. The history of the adoption of the DCFR, its provisions, tasks, essence are revealed, the expediency of further research of this document is substantiated. The components of the principle of the internal market of the European Union are highlighted. The essence of the sub-principle of free movement of persons is explained with reference to the Treaty on the Functioning of the European Union and the Charter of Fundamental Rights of the European Union. The legal nature of the sub-principle of free movement of goods is determined. Opinion is expressed that prompt response to the emergence of new objects through their regulation will contribute to the effective functioning and development of civil turnover, and accordingly will contribute to the above-mentioned sub-principle. In the context of this issue, the successful experience of the European Union in the regulatory recognition of «digital content» as an object of law within the Single Digital Market is superficially highlighted. The importance of the sub-principle of free movement of capital is revealed. The problematic issue of realization of aforementioned sub-principle in Ukraine, taking into account its course towards European integration, is defined. The essence of the sub-principle of free movement of services and its impact on civil turnover are clarified. Acts regulating the manifestations of the specified sub-principles and legal guidelines of the Court of Justice of the European Union are mentioned.

Key words: European Union, integration, harmonization, unification, internal market, free movement of persons, free movement of goods, free movement of capital, free movement of services, civil circulation, private law.

Вступ. Загальновідомо, що ратифікація Верховною Радою України 16 вересня 2014 року Угоди про асоціацію між Україною, з однією сторони, та Європейським Союзом (далі – ЄС), Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію з ЄС) стала поштовхом для переходу від простого партнерства держави та союзу до глибинних процесів економічної та політичної інтеграції в ЄС. Війна в Україні змусила не просто пришвидшити зазначені процеси, але й перейти на зовсім інший рівень відносин. Так, 23 червня 2022 року стало дійсно історичною датою. Саме в цей день лідери держав-членів ЄС на саміті Європейської Ради ухвалили рішення про надання Україні статусу кандидата в держави-члени ЄС, що свідчить про подальшу необхідність рухатися в бік гармонізації приватного права ЄС та вітчизняного цивільного права в контексті принципів, зокрема розвитку внутрішнього

ринку ЄС, оскільки в майбутньому його повноцінним учасником стане Україна.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останніми роками різні аспекти приватного права ЄС, зокрема питання принципів були предметом досліджень таких науковців як: Н.С. Кузнецова, А.С. Довгерт, О.В. Кохановська, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, В.І. Муравйов, Д.Е. Федорчук та інші. Крім того, серйозну роль у дослідженні приватного права ЄС та його принципів відіграли Дослідницька група з розробки Європейського Цивільного кодексу, Дослідницька група приватного права Європейського Співтовариства тощо.

Мета. Метою статті є дослідження механізмів правового регулювання внутрішнього ринку ЄС; визначення сутності принципу розвитку внутрішнього ринку в системі приватного права ЄС; з'ясування шляхів реалізації згаданого принципу та обґрунтування важливості його

забезпечення; аналіз перспективи та проблеми гармонізації норм українського цивільного права та права ЄС.

Виклад основного матеріалу. Історично шлях ЄС до уніфікованого внутрішнього ринку був довгим, а правова адаптація держав-членів була та продовжує бути доволі складним завданням, зважаючи на національні традиції та інші фактори. Вбачається за доцільне розкрити коротко процес становлення внутрішнього ринку ЄС, який поділений на чотири етапи, щоб зрозуміти причину відведення цьому принципу в системі приватного права ЄС важливого місця.

Першим етапом економічної інтеграції країн Європи є підписання Паризького договору в 1951 році між Францією, Італією, Німеччиною, Бельгією, Люксембургом та Нідерландами (Договору про Європейське Співтовариство вугілля та сталі), про що свідчать його цілі, викладені в ст. 3, зокрема це: забезпечити впорядковане постачання загального ринку сировини й вугільної промисловості та металургії з урахуванням потреб третіх країн, забезпечити, щоб всі відносно розміщені між собою споживачі на загальному ринку мали однаковий доступ до джерел виробництва, просувати ідею збільшення обсягів міжнародної торгівлі тощо [1]. Так, було здійснено першу спробу усунути торгові бар'єри між державами задля досягнення економічного розвитку.

Другим етапом для досягнення такої мети стало підписання Римських договорів у 1957 році, якими передбачалося створення Європейського Економічного Співтовариства (далі – ЄЕС). У ст. 2 Договору про ЄЕС передбачалося повноцінне формування загального ринку та прогресивна гармонізація (уніфікація) економічної політики держав-членів, що не могло не вплинути на розвиток цивільного обороту, а відповідно приватних правовідносин. Для досягнення цієї мети, у п. (с) ст. 3; ст. 7; ст. 9-11; ст. 48-73 було вперше зазначено про одні з основних складових сучасного внутрішнього ринку ЄС та поставлено наступне завдання: усунути перешкоди між державами-членами для вільного руху товарів, осіб, послуг та капіталу для створення спільного ринку протягом дванадцятирічного перехідного періоду [2]. Обраний метод прийняття рішень (одностайності) та метод гармонізації законодавств держав-членів з положеннями договору виявилися невдалими, зважаючи на небажання відступати від протекціоністських настроїв, заморозили процес формування загального ринку.

Подібний стан речей існував до настання третього етапу формування внутрішнього ринку ЄС, який був тісно пов'язаний із самим процесом формування ЄС і бажанням нарешті подолати економічні та правові бар'єри, що розділяють Європу, характеризувався двома подіями. По-перше, у 1985 Європейською Радою було затверджено Білу книгу про «Завершення формування внутрішнього ринку», у якій було зроблено близько 300 законодавчих пропозицій державам-членам. Цей документ ставить перед собою ціль якомога швидше створити внутрішній ринок, яка має наступні аспекти: об'єднання десяти (а потім дванадцяти) індивідуальних ринків держав-членів в один єдиний (внутрішній) ринок; забезпечення, щоб єдиний ринок був також таким, що постійно зростає – не статичним; забезпечення гнучкості ринку, щоб людські й матеріальні ресурси, так і капітал з інвестиціями, потоком направлялися в зони з найбільшою економічною перевагою [3]. По-друге, зважаючи на положення Білої книги, державами-членами було домовлено ухвалити Єдиний Європейський акт 1987 року, який визначив «фінальну дату» для формування внутрішнього ринку – 31 грудня 1992 року. Так, завдяки цьому акту майбутніми членами ЄС до досягнення «фінальної дати» було прийнято приблизно 90% законодавчих пропозицій Білої книги.

Нарешті, четвертий етап формування внутрішнього ринку слід безперечно пов'язувати з укладенням Маа-

стрихтського договору 1992 року, яким передбачалося об'єднання Європейських Співтовариств у ЄС та інші зміни. Однією з цілей прийняття цього нормативно-правового акту, є забезпечення розвитку економічного та соціального прогресу ЄС шляхом встановлення внутрішнього ринку та імплементації політик, забезпечуючи, щоб рухи в бік економічної інтеграції супроводжувалися паралельним прогресом в інших сферах. [4]

Зазначене вище дозволяє стверджувати, що саме ідея правового забезпечення внутрішнього ринку з його складовими спершу виникла у сфері публічного права. Так, Н.С. Кузнецова та О.В. Кохановська про це висловилися наступним чином: «Створення Європейського Союзу, яке було обумовлене необхідністю подолання розбіжностей, встановлених національними правовими системами у сфері формування єдиного європейського ринку (перш за все у митному, податковому, конкурентному, міграційному праві), спонукало до гармонізації та уніфікації правових приписів, перш за все публічно-правового характеру, з метою забезпечення вільного обміну товарами і послугами, вільного руху капіталів і вільного пересування громадян різних держав на території об'єднаної Європи» [5]. Зважаючи на історію становлення внутрішнього ринку ЄС, можна стверджувати, що гармонізація та уніфікація національних законодавств є неабияким викликом, зважаючи на сукупність різних факторів. Запровадження внутрішнього ринку ЄС не могло не винести на порядок денний питання подальшої долі приватного права в межах ЄС. У період 1989-1994 Європейський парламент шляхом прийняття резолюцій закликав почати роботу над можливим створенням єдиного Європейського кодексу приватного права. Наприклад, резолюцією А3-0329/94 було передбачено просування гармонізації та стандартизації приватного права на світовому та європейському рівнях через такі організації, як: УНІДРУА, ЮНСІТРАЛ, Рада Європи, а також продовжувати надавати підтримку Комісії щодо європейського контрактного права, відомій «Комісії Ландо», у її роботі над гармонізацією контрактного права [6, с. 67].

Надалі в 2001 році було видано комюніке щодо контрактного права ЄС, у якому справедливо зазначено, що хоч різні національні правові режими не створюють проблем для транскордонних угод, оскільки сторони самі обирають правом якої країни буде регулюватися їх договір, але може виникнути конфлікт (колізія) обов'язкових правил законодавств держав контрагентів, які стосуються диспропорції між сторонами угоди, наприклад у договорах, у яких сторони є орендарями або споживачами. Таким чином, оскільки колізії національних законодавств лише уповільнюють цивільний оборот та гальмують розвиток внутрішнього ринку ЄС, метою комюніке було розширення дискусії щодо розвитку європейського приватного права загалом для подальшої гармонізації законодавств, у яку були залучені: Рада ЄС, Європейська рада, зацікавлені особи, включаючи бізнес, практикуючих юристів, науковців та груп споживачів [7, с. 2]. У 2003 році Європейська Комісія затвердила Стратегію внутрішнього ринку на 2003-2006, у якій було чітко зазначено, що «більш зрозуміле європейське контрактне право також сприятиме торгівлі всередині ЄС і дозволить споживачам скористатися перевагами внутрішнього ринку. Кроки для сприяння конвергенції національного контрактного законодавства будуть здійснюватися через План дій щодо європейського контрактного права» [8]. Однією з основних та найбільш важливих пропозицій цього Плану, яка була сформована на основі резолюцій 1989-1994, праці Комісії Ландо, інших науковців та попередніх дискусій, для розвитку приватного права ЄС є створення загальної системи координат, яка б містила спільні принципи та термінологію у сфері контрактного, а відповідно приватного права ЄС. Ця пропозиція обумовлена необхідністю забезпечити

злагоджене функціонування внутрішнього ринку. Аналіз зазначеного документу дозволяє констатувати, що гармонізація норм приватного права ЄС направлена в першу чергу на розвиток внутрішнього ринку, а відповідно його злагоджене функціонування для досягнення економічного та соціального прогресу народів ЄС. Систему пропонується викласти в доступному для всіх документі, щоб забезпечити розуміння існуючих та майбутніх норм приватного права ЄС, а комюніке Європейської комісії 2004, що стосувалася контрактного права ЄС та його перегляду, уже містила конкретні шляхи для її розробки, орієнтовні структуру та зміст [9]. Завдяки ініціативі установ ЄС та вражаючій роботі науковців, світ у 2009 році побачив Draft Common Frame of Reference (далі – DCFR), буквально Проект загальної системи принципів, визначень та типових норм приватного права ЄС або ж Проект приватного права ЄС. У контексті викладеного, слід згадати А.С. Довгерта, який зазначив, що «значний за обсягом документ DCFR створений як наукова модель патримоніального права без печатки офіційно схвалення». Більш того, учений наголошує, що DCFR «містить найбільшу за всю історію світової систематизації кількість уніфікованих матеріальних норм приватного права» [10, с. 6]. Дійсно, при аналізі положень DCFR можна побачити, що даний документ є «академічною, а не політичною працею» [11, с. 1], а його основні призначення наступні: потенційна модель для обов'язкової в межах ЄС загальної системи координат у сфері принципів, визначень та типових норм приватного права; розвиток юридичної науки, досліджень та освіти; можливе джерело натхнення для подальшого дослідження у сфері приватного права загалом. Є.О. Харитонов та О.І. Харитонова підкреслювали, що «ідеться не про створення акта законодавства, а про науково-прикладний проект порівняльно-правового характеру», посилаючись на натхненника DCFR Крістіана фон Бара та інших авторів, які відзначають, що DCFR має сприяти вивченню і розумінню приватного права у країнах – членах ЄС [12]. При цьому всьому, Райнхард Ціммерманн правильно зазначив, що Крістіан фон Бар пропонував розглядати DCFR, як повноцінний проект кодексу або «свого роду «основний закон» у сфері патримоніального права для держав ЄС» [13, с. 438]. Сандра Інгелькофер також зазначила, що DCFR «розглядається як спроба уніфікувати принципи загального та континентального права, при цьому займаючи чіткі позиції щодо важливих питань, які можуть внести значні зміни в способи вирішення справ на території ЄС» [14, с. 63]. Таким чином, наведене означає, що DCFR є документом, який має в першу чергу академічний характер, стимулюючи дослідження на подібну тематику, а вже потім потенційно політичний. Розглянувши детально історію становлення внутрішнього ринку ЄС, вбачається доцільним у нашому дослідженні надалі проводити аналіз DCFR шляхом з'ясування сутності принципу розвитку внутрішнього ринку в системі приватного права ЄС та викладення власних наукових висновків.

Нарешті, якщо переходити до повноцінного аналізу змісту DCFR у контексті обраної тематики, особливу увагу звертає принцип розвитку внутрішнього ринку ЄС. Можна цілком зрозуміти чому автори DCFR вважають за потрібне виділити цей принцип. Внутрішній ринок – це ціль та досягнення, до якої йшли держави-члени ЄС більше половини століття, що підтверджується багатьма прийнятими угодами, які були розглянуті вище. Як зазначили автори DCFR: «Цей принцип впливає із принципу захисту та поліпшення добробуту. Найбільш очевидним шляхом для поліпшення добробуту громадян та бізнесу в Європі через DCFR є просування ідеї злагодженого функціонування внутрішнього ринку», зокрема шляхом покращення якості, а відповідно доступності та зручності використання, сучасного або майбутнього законодавства ЄС. Усвідомлюючи, що питання місця принципу захисту

та поліпшення добробуту в системі приватного права ЄС є предметом хоч іншого, але пов'язаного дослідження, то слушно на кінець буде звернути увагу на те, що відповідно до авторів DCFR, призначення та суть існування DCFR впливає саме із зазначеного принципу. Якщо DCFR не допоможе поліпшити добробут громадян та бізнесу Європи – хоча б непрямом, хоча б повільно, хоча б трохи – він буде провальний.

Якщо ж акцентувати увагу на сутності принципу розвитку внутрішнього ринку ЄС, то варто відмітити, що він безумовно стосується забезпечення вільного руху осіб, товарів, капіталу та послуг. Таким чином, можна припустити, що автори DCFR зазначають наступне: одним із елементів сутності приватного права ЄС є забезпечення вищезазначених складових внутрішнього ринку ЄС, які є важливими для забезпечення добробуту громадян та бізнесу. Саме через ми вважаємо за доцільне в межах принципу розвитку внутрішнього ринку ЄС розглядати наступні підпринципи: вільного руху осіб; вільного руху товарів; вільного руху капіталу; вільного руху послуг. У контексті викладеного доцільним вбачається звернутися до положень Угоди про функціонування Європейського Союзу, використовуючи вже згадані та не згадані нормативно-правові акти, з метою визначення правової природи зазначених підпринципів.

Підпринцип вільного руху осіб доцільно розглядати в контексті працівників, громадян ЄС, громадян третіх країн. Це пояснюється тим, що вільний рух осіб протягом історії формування внутрішнього ринку стосувався виключно працівників та згадувався в Римській угоді, яка набула видозміненої форми у вигляді Угоди про функціонування Європейського Союзу. Так, у п. 1 ст. 45 зазначеного документу зазначається, що в межах ЄС має бути забезпечений вільний рух працівників. Варто розуміти, що реалізація підпринципу вільного руху осіб забезпечується не тільки шляхом гарантування права на свободу пересування, але і права на вибір роду занять, оскільки місцезнаходження особи може об'єктивно залежати від місця працевлаштування. Права працівників, які мають бути реалізовані, для забезпечення свободи руху робітників містяться в багатьох нормативно-правових актах, а особливо в Європейській соціальній хартії, водночас питання трудового права та права соціального забезпечення виходить за межі цього дослідження, тому пропонує надалі розглядати питання гарантування права на свободу пересування в межах ЄС. У Хартії основних прав ЄС, зокрема у ст. 45 зазначено, що кожен громадянин ЄС має право пересуватися і вільно проживати на території ЄС. Свобода пересування та проживання може бути дозволена, у відповідності до Угоди про заснування Європейського Співтовариства, громадянам третіх країн, які правомірно проживають на території держав-членів [15]. Таким чином, можна побачити, що наявність інституту громадянства ЄС та гарантування права на свободу пересування громадянам третіх країн по суті забезпечує підпринцип вільного руху осіб. У цьому контексті варто розуміти, що забезпечення цього підпринципу для розвитку внутрішнього ринку безумовно перебуває у сфері публічного права, але без нього не є можливими нормальне функціонування приватного права, що спрямоване на регулювання договорів та правових чинів для досягнення добробуту громадянами та бізнесом. Саме завдяки подоланню бар'єрів у формі кордонів всередині ЄС створюються умови для сталого розширення кола учасників цивільного обороту. Крім того, надійне забезпечення підпринципу вільного руху осіб стимулює конкуренцію між учасниками зазначеного обороту, яка є базисом ринкової економіки, юридичне оформлення якої реалізує приватне право. Цим і обумовлюється забезпечення зазначеного підпринципу.

Підпринцип вільного руху товарів, хоч і стосується приватного права, але у своїй більшості стосується саме

сфери публічного права. Вперше визначення товару відповідно до положень Римської угоди було надане Судом Правосуддя ЄС (далі – СПЕС) у справі 7/68 *Commission v. Italy* (1968): «товар – це вироби, які можуть бути оцінені в грошах і в якості таких бути предметом комерційних угод» [16, с. 438]. Незважаючи на приватно-правовий елемент у цьому під принципі, відповідно до ст. 28 Угоди про функціонування Європейського союзу, забезпечення підпринципу вільних рух осіб проявляється саме в існуванні митного союзу ЄС, який охоплює всю торгівлю й передбачає заборону встановлення митних зборів та обмежень для держав-членів; запровадження єдиного митного тарифу відносно товарів третіх країн. Публічно-правовий характер усього вищезазначеного дозволяє розуміти, що дії, спрямовані на подолання бар'єрів у формі кордонів, тільки розширюють коло нових об'єктів цивільного обороту, а відповідно постає потреба в їх регулюванні. На нашу думку, забезпечення підпринципу вільного руху товарів полягає не тільки в допуску об'єктів на території держави, але й в їх належній регламентації. Здається цілком зрозумілим, що відсутність переліку об'єктів у правовій площині стимулює не вільних рух товарів, а скоріше анархічний рух, який перебуває за межами цивільного обороту. Так, І.В. Спасибо-Фатєєва зазначає, що «останнім часом з'явилися і продовжують з'являтися об'єкти, які потребують окремого осмислення задля прийняття важливих рішень щодо їх належного регулювання в Цивільному кодексі з узгодженням норм про них у різних його книгах. Вимагають уваги такі новітні об'єкти, як активи, в тому числі віртуальні, цифровий контент – вони вже «освоїлись» у нашому бутті, але не в правовій площині, тим більш науковій, де про них інформації обмаль» [17, с. 5]. Підтримуючи зазначену тезу, варто констатувати, що модель майбутнього регулювання нових об'єктів в Україні, зважаючи на європейський курс, уже відбувається у відповідності до *acquis communautaire*, зокрема принципів, які закладені в DCFR. Це підтверджується принаймні тим, що передумовами створення Проєкту Концепції оновлення Цивільного кодексу України (далі – Проєкт) є «наявність норм-моделей міжнародних актів, сучасний досвід рекодифікацій цивільних кодексів Франції та Німеччини – «бастионів приватного права», законодавчий приклад нових членів ЄС» [18, с. 5]. Крім того, у параграфі 1.12, розробники Проєкту, пропонують розширити «положення Цивільного кодексу України (далі – ЦК) щодо об'єктів цивільних прав, зважаючи на розвиток цивільного обороту та появу в ньому невідомих на момент створення ЦК об'єктів. Передусім йдеться про такі об'єкти: інформаційні продукти, інформаційні ресурси, інформаційні системи тощо; об'єкти прав, що створюються та знаходяться у мережі «Інтернет»; криптовалюта; персональні дані, інформація про особу; автономні роботи, штучний інтелект, цифровий контент тощо». У цьому контексті варто враховувати досвід ЄС у формуванні Єдиного цифрового ринку, стрижнем якого є договори (контракти) щодо постачання цифрового контенту та послуг. Цю сферу регулює Директива 2019/770/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 20 травня 2019 року щодо деяких аспектів відносно договорів постачання цифрового контенту та послуг (далі – Директива 2019/770/ЄС), у якій визначається поняття «цифровий контент». Так, відповідно до п. 19 Директиви 2019/770/ЄС цифровий контент складають комп'ютерні програми, додатки (мобільні програми), а також відео-, аудіо-, музичні- файли, цифрові ігри, електронні книги, інші електронні публікації тощо [19]. Слід зазначити, що розвиток цивільного обороту відбувається постійно та стрімко, а тому саме швидке реагування (шляхом регулювання) на виникнення нових об'єктів у відповідності до права ЄС та реалій суспільних відносин є одним із найголовніших способів забезпечення підпринципу вільного руху товарів.

Підпринцип вільного руху капіталу, на нашу думку, порівняно з іншими підпринципами є у своїй більшості приватно-правовим. Д.Е. Федорчук слушно зауважив, що хоч у праві ЄС під «капіталом» прийнято розуміти грошові кошти, цінні папери, вироби з дорогоцінних металів, але у справі & *Carbone v. Ministero del Tesoro* СПЕС відзначив, що рух капіталу – це всі фінансові операції (трансакції), пов'язані в першу чергу з інвестуванням коштів на відміну від платежів, що є відшкодуванням за надані послуги, виконані роботи або поставлені товари (тобто у зв'язку з виконанням зобов'язань сторони за раніше укладеними договорами) [20, с. 158]. Основним актом, що регулює питання руху капіталу, є Директива 88/361/ЄС Європейської Ради щодо імплементації статті 67 Договору від 24 червня 1988 року (далі – Директива 88/361/ЄС), до якої долучено Додаток 1 щодо класифікації видів руху капіталу, зокрема: «прямі інвестиції» (створення та купівля вже наявних підприємств – єдиних майнових комплексів); інвестиції в нерухомість; операції з купівлі-продажу цінних паперів, що мають результатом обіг на ринках капіталу (акції, облигації, інші цінні папери); операції з купівлі-продажу національної та іноземної валюти тощо. Цей перелік невичерпний, оскільки є розширювальним на практиці. Якщо ж говорити саме про сутність цього підпринципу, то варто зазначити, що згідно зі ст. 1 Директиви 88/361/ЄС, він полягає в забороні будь-якого обмеження руху капіталу, що здійснюється між громадянами, які постійно проживають в ЄС, а ст. 7 містить положення про те, що стосовно трансферів щодо руху капіталу в або з третіх країн, члени ЄС намагаються досягти такого ступеня лібералізації, як і той, що застосовується до операцій з резидентами інших держав-членів, відповідно до інших положень цієї Директиви [21]. Українська перспектива вільного руху капіталу має полягати в такому законодавстві, зокрема цивільному, яке б змогло забезпечити схожий ступінь лібералізації по відношенню до ЄС. Наприклад, наразі виявляється проблематичним говорити про можливість інвестицій іноземців (наприклад, громадян ЄС) або осіб без громадянства в землі сільськогосподарського призначення. Так, відповідно до ч. 5 ст. 22 Земельного кодексу України (далі – ЗК) землі сільськогосподарського призначення не можуть передаватися у власність іноземцям, особам без громадянства. Хоч і сказано, що іноземці та особи без громадянства можуть отримати землі сільськогосподарського призначення лише у спадок, але ч. 4 ст. 81 ЗК передбачено, що такі земельні ділянки вони зобов'язані відчужити протягом року [22]. Об'єктивно виникає питання: чи відповідають такі положення підпринципу вільного руху капіталу, не кажучи вже про вимоги формальної рівності прав та свобод? Вважається, що такий невдалий «хід конем» законодавця, хоч і спрямований на захист вітчизняних учасників цивільного обороту, по суті не просто не відповідає підпринципу вільного руху капіталу, а прямо суперечить його вимозі щодо лібералізації, тобто забороні будь-якого обмеження руху капіталу, що здійснюється між громадянами, які постійно проживають в ЄС. Хоч Україна не є державою-членом ЄС, а лише кандидатом в держави-члени ЄС, євроінтеграційний курс України обумовлює знаходження шляхів вирішення цієї проблематики в подальших дослідженнях.

Нарешті, підпринцип вільного руху послуг, як і попередній підпринцип, має приватно-правову спрямованість. Як зазначив В.І. Муравйов, серед факторів виробництва, які поглинають європейську інтеграцію, ключову роль відіграє саме вільний рух послуг [23]. Це пов'язано з тим, що надання та отримання послуг тісно пов'язані зі свободою заснування, економічною свободою та сприяють розвитку цивільного обороту. Зважаючи на велику кількість директив, що регулюють різновиди послуг, основним актом, що в загальному регулює надання послуг є Директива 2006/123/ЄС Європейського Парламенту та Ради

від 12 грудня 2006 року про послуги на внутрішньому ринку (далі – Директива про послуги на внутрішньому ринку) [24]. Саме через загальний характер Директиви про послуги на внутрішньому ринку в ст. 2 зазначено, що положення акту застосовуються до послуг, які надаються постачальниками, засновані в державі-члені ЄС. При цьому положення Директиви про послуги на внутрішньому ринку не застосовуються до: неекономічних послуг загального інтересу; фінансові послуг (банківська діяльність, кредитування, страхування, цінні папери тощо); послуг та мережі електронних комунікацій; послуг у сфері транспорту; медичні послуги; діяльність з організації ігор тощо. П. 1 ст. 4 Директиви про послуги внутрішнього ринку встановлено, що «послуга означає будь-яку економічну діяльність, що не є найманою працею та яку зазвичай передбачено винагороду», а п. 5 цієї ж статті визначено, що «заснування означає фактичне здійснення економічної діяльності... на невизначений строк і через стабільну інфраструктуру, де фактично провадиться комерційна діяльність з надання послуг». Сутністю підпринципу вільного руху капіталу є повага до права постачальників на надання послуг, тобто забезпечення вільного доступу і вільного здійснення діяльності з надання послуг у межах території держави-члена ЄС, що має бути у відповідності до принципів недискримінації, необхідності, пропорційності. Це означає, що законодавче регулювання діяльності з надання послуг: не має бути дискримінаційним щодо національності фізичних або осіб чи, у випадку юридичних осіб, щодо держави-члена в яких вони створені; бути виправданим з причин суспільного інтересу; бути придатним для досягнення переслідуваної мети, не виходити за межі того, що є необхідним для досягнення цієї мети. Крім того, цей підпринцип проявляється у відмові від будь-яких

обмежень щодо свободи надання послуг, зокрема: щодо накладання зобов'язання на постачальника мати підприємство на території держави-члена; зобов'язання постачальника отримувати дозвіл від компетентних органів держави-члена; щодо заборони постачальника, що має певну юридично-правову форму або тип інфраструктури на їхній території, включаючи офіси або палати, які постачальник потребує для надання відповідних послуг; зобов'язання постачальника володіти документом, що посвідчує особу, виданим уповноваженим органом спеціально для здійснення діяльності з надання послуг тощо. При цих вимогах щодо відмови від обмежень, державі-члену не заборонено встановлювати вимоги щодо надання послуг, якщо вони відповідають, як уже було зазначено, принципам необхідності, пропорційності та недискримінації. Зважаючи на викладене, цивільне законодавство України, як майбутньої держави-члена ЄС, має ґрунтуватися на належному забезпеченні підпринципу вільного руху послуг, оскільки він є важливою складовою принципу розвитку внутрішнього ринку та цивільного обороту загалом.

Висновок. Розглянувши історію становлення та розвитку внутрішнього ринку та проаналізувавши нормативні орієнтири, варто констатувати, що значення принципу розвитку внутрішнього ринку для регулювання відносин, зокрема цивільних, обумовлюється не тільки геополітичними обставинами, у яких знаходиться Україна, а й доцільністю та ефективністю. Реальне, а не формальне забезпечення таких підпринципів, як: вільний рух осіб; вільний рух товарів; вільний рух капіталу; вільний рух послуг, при подальших етапах євроінтеграційних перетворень України фактично сприятиме удосконаленню, а відповідно еволюції вітчизняного цивільного обороту, його гармонізації з європейським.

ЛІТЕРАТУРА

1. Текст Паризького договору від 18 квітня 1951 року. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/PDF/?uri=CELEX:11951K/TXT&from=EN> (дата звернення: 24.10.2022).
2. Текст Договору про створення ЄС від 25 березня 1957 року. URL: <https://www.equalrightstrust.org/sites/default/files/ertdocs//rometreaty.pdf> (дата звернення: 24.10.2022).
3. Текст Білої книги про «Завершення формування внутрішнього ринку» від 14 червня 1985 року. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51985DC0310&from=EN> (дата звернення: 24.10.2022).
4. Текст Маастрихтського договору від 1992 року. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11992M/TXT&from=EN> (дата звернення: 24.10.2022).
5. Н.С. Кузнєцова, О.В. Кохановська. Сучасне приватне право України: вектори європейського розвитку. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3. С. 49-55.
6. Текст Резолюції А3-0329/94 Європейського Парламенту від 1994 року. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:JOC_1994_205_R_0453_01&from=EN (дата звернення: 24.10.2022).
7. Текст Комюніке Європейської Комісії до Європейської Ради та Парламенту щодо європейського контрактного права від 11 липня 2001 року. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52001DC0398&from=EN> (дата звернення: 24.10.2022).
8. Текст Комюніке Європейської Комісії до Європейської Ради та Парламенту, Європейського соціального-економічного комітету, Комітету регіонів щодо стратегії внутрішнього ринку на 2003-2006 від 7 травня 2003 року. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52003DC0238&from=EN> (дата звернення: 24.10.2022).
9. Текст Комюніке Європейської Комісії до Європейської Ради та Парламенту щодо європейського контрактного права та перегляду *acquis*: шлях вперед від 11 жовтня 2004 року. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0651:FIN:EN:PDF> (дата звернення: 24.10.2022).
10. Довгерт А. С. Рекодифікація Цивільного кодексу України: основні чинники і передумови для старту. *Право України*. 2019. № 1. С. 27–41.
11. Текст Проекту приватного права ЄС. URL: https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/EUROPEAN_PRIVATE_LAW/EN_EPL_20100107_Principles_definitions_and_model_rules_of_European_private_law_-_Draft_Common_Frame_of_Reference_DCFR_.pdf (дата звернення: 24.10.2022).
12. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova. Принципи цивільного права України в контексті їхнього співвідношення з DCFR. *Актуальні проблеми держави і права*. 2015. Вип. 75. С. 302-309.
13. Циммерман Р. Текстуальные слои европейского договорного права. *Правоведение*. 2020. Т. 64, № 4. С. 422–457.
14. Ингелькофер С. The draft common frame of reference (DCFR) and its role as a model for a european civil code. *Право и государство*. 2012. № 2-4 (55-57). С. 62-63.
15. Текст Хартії основних прав ЄС від 1 грудня 2009 року. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (дата звернення: 24.10.2022).
16. Текст справи 7/68 *Commission v. Italy* від 1968 року. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:61968CJ007&from=GA> (дата звернення: 24.10.2022).
17. Нетипові об'єкти : зб. ст. / за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. Харків : ЕКУС, 2022. 266 с.
18. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.
19. Текст Директиви 2019/770/ЄС Європейського Парламенту та Ради щодо деяких аспектів відносно договорів постачання цифрового контенту та послуг від 20 травня 2019 року. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L0770&from=en> (дата звернення: 24.10.2022).

20. Право Європейського Союзу : підручник / Р. А. Петров, А. О. Вакуленко, Ван Елсуверге П. та ін. ; за ред. Р. А. Петрова. Харків : Право, 2019. 442 с.

21. Текст Директиви 88/361/ЄЕС Європейської Ради щодо імплементації статті 67 Договору від 24 червня 1988 року. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31988L0361&from=EN> (дата звернення: 24.10.2022).

22. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 24.10.2022).

23. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В. І. Муравйова. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 312 с.

24. Текст Директиви 2006/123/ЄС Європейського Парламенту та Ради про послуги на внутрішньому ринку від 12 грудня 2006 року. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006L0123&from=EN> (дата звернення: 24.10.2022).